

MİLLET

Osmanlı millet teşkilâtı altı asrı aynı yapı içinde geçirmemiştir. 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra cemaatlerin her biri, laik unsurların da cemaat idaresine katılım talebiyle yavaş yavaş birer nizamname çıkartmış, patrik ve ruhanî kurumların yanında millet meclislerinin teşekkülü safhasına girilmiştir. Böylece millet teşkilâtı âdeta bir "şahsiyet-i hükmiyye" kazanmış, cemaatlerin vakıf, okul ve iç-timaî tesislerinin idaresi ve denetimi bu meclislerin eline geçmiş bulunuyordu. Patrikhânelerin yetkileri azalmış, ruhban dışı laik unsurların idarede ve fikir hayatında rolü artmıştı. Bu gibi kurumlaşmalar aslında ulusçuluk ve ayrıkçılığı doğuran ve arttıran sebeplerdi, fakat öte yandan bu millet meclisleri ulusçu eğilim ve hareketlere karşı da Bâbiâli'nin kontrol ve yönlendirme mekanizmaları olarak rol oynamışlardı. XIX. yüzyılda Osmanlı dünyası ulusçu akımların dışta ve içteki patlamasına açıldı. Millet teşkilâtını Tanzimat devri yöneticisi, cemaatlerin içinde Osmanlı bir seçkinler zümresi yetiştirmek ve bu organları kullanarak gayri müslim cemaatleri yönetmek için bir zemin haline getirmişti. XIX. yüzyılda Osmanlı millet teşkilâtının yeniden düzenlenmesi, asrın çetin şartları göz önüne alınırsa özgün bir buluş olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı millet nizamı belli bir coğrafyada yaşayanlar kadar dağınık yerleşme biçimi gösteren, bazan aralarında dil birliği bile olmayan (Münevver gibi) grupların da imparatorluğun hayatı boyunca kültürel değilse de dinî kimliklerini korumasını sağlamıştır. Hatta bu sistem sayesinde dinî kompartımanın içinde geçişme ve kimlik özümsemeleri olmuştur. Bazı Bulgarlar ve hıristiyan Arnavutlar Helenleşmiş, aynı şekilde Anadolu'nun Karamanlı denilen Türk asıllı, Türkçe konuşan Orto-

doks hıristiyanları tarihlerini Helen olarak kapamak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde müslüman olan bazı unsurlar da dilleri farklı olduğu halde Türk kimliğini benimsemiş veya buna bitişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade -Meclis-i Vâlâ, nr. 16519, 12 Ramazan 1273 / 6 Mayıs 1857; BA, İrade -Meclis-i Mahsûs, nr. 383, 5 Receb 1273 / 1 Mart 1857; BA, Gayri Müslim Cemaat Defterleri, nr. 18, s. 38-42; BA, Yıldız-Sadâret, Resmî nr. 1/18, 2 Muharrem 1295; BA, A.DVN, nr. 22/51; K. Beth, *Die orientalische Christenheit der Mittelmeerlande 1673-1904*, Paris 1904, tür.yer.; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1905, II, tür.yer.; L. Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit In Ungarn*, Budapest 1926, tür.yer.; A. J. Arberry, *Religion in the Middle East*, Cambridge - New York 1969, I, tür.yer.; B. Braude, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (ed. B. Braude - B. Lewis), New York 1982, I, 69-88; R. Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", a.e., II, 185-207; A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Sülaymâns des Prächtigen an Karl V. Ferdinand I. und Maximilian II.*, Wien 1983, vesika nr. 34; F. Heyer, *Kirchengeschichte des Heiligen Landes*, Stuttgart 1984, s. 203, 207, 209; V. Artinian, *The Armenian Constitutional System in the Ottoman Empire 1839-1863: A Study of its Historical Development*, İstanbul 1988, tür.yer.; S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1995; Kemal Beydilli, *II. Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemâati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)*, Harvard 1995; M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul 2004; Halil İnalçık, "Ottoman Galata 1453-1553", *Varia Turcica*, XIII, İstanbul - Paris 1991, s. 17-105; a.mlf., "The Status of the Greek Orthodox Patriarch Under the Ottomans", *Turkish Review Quarterly Digest*, VI/30, Ankara 1992, s. 25 vd.; M. Ursinus, "Zur Diskussion um Millet im Osmanischen Reich", *SOF*, XLVIII (1989), s. 195-207; a.mlf., "Millet", *EI²* (İng.), VII, 61-64.

İLBER ORTAYLI

MİLLET KÜTÜPHANESİ

İstanbul Fatih'te Fezziye Medresesi'nde Şeyhülislam Seyyid Fezzullah Efendi ile Ali Emîri Efendi'nin koleksiyonlarından oluşan kütüphane.

1111 (1699-1700) yılında Şeyhülislam Seyyid Fezzullah Efendi tarafından dârülhadis olarak yaptırılan bina Fezziye Dârülhadisi yanında Fezziye Medresesi (Fezzullah Efendi Medresesi) adlarıyla da anılmıştır (bk. FEZZULLAH EFENDİ MEDRESESİ). İnşa tarihinden bu yana çeşitli tamirler görmüş olan yapı 1894'teki İstanbul zelzelesi ve daha sonra Fatih yangınında hasar görünce Evkaf Nâzırı Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin gayretleriyle tamir ettirilmiş ve Fezzullah Efendi'nin vakfettiği kitaplar Evkaf Nezâreti'nce koruma altına alınmıştır.

Medîne-i Münevvere'de de bir medrese ve kütüphanesi bulunan Fezzullah Efendi'nin (*Sicill-i Osmânî*, IV, 34) 1111 (1699-1700) tarihli vakfiyesiyle kurduğu kütüphane zengin bir koleksiyona sahiptir. Oğlu Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin 1149 (1736-37) yılında yaptırdığı, halen kütüphanede mevcut olan bir sayımda belirtilmişine göre burada defterde kayıtlı 1965 kitap bulunmaktadır (Millet Ktp., Fezzullah Efendi, nr. 2196). Katalogta tefsir, hadis gibi ilimlerden başka şerhler ve hâşiyeler için ayrı bölümler açılmış, tasnif edilmekte güçlük çekilen bazı kitaplar da katalogun sonunda toplu olarak verilmiştir. Ayrıca kütüphanenin 1153'teki (1740) sayımında kırk sekiz kitabın eksik olduğu, buna karşılık kayda geçmemiş on dokuz kitabın bulunduğu görülmüştür. Fezzullah Efendi vakfiyesinde, kütüphanesine tayin ettiği üç hâfız-ı kütübe günlük 15'er akçe ücret ödenmesini sağlayarak diğer kütüphanelerde görülen, birinci hâfız-ı kütübe daha fazla ücret verilmesi şeklindeki uygulamadan farklı bir yol tutmuştur. Bazı arşiv kayıtlarından, kütüphane görevlilerinin ücretlerinin simkeşhâne mukâataası ile Erzurum'daki kömür memlehasından verildiği anlaşılmaktadır. Fezzullah Efendi vakfiyesinde hâfız-ı kütüblere kitapları temiz tutmaları için ek ücret tayin etmiştir. Ayrıca her akşam birinci hâfız-ı kütübün kütüphane kapısını kendi mührüyle mühürlemesi kaydıyla kütüphanenin gelirlerinden kızlarına evleninceye kadar günde 20'er akçe verilmesini şart koşmuştur. Halil Efendi b. Abdurrahman adlı bir kişi, Zilhicce 1157'de (Ocak 1745) altmış adet kitabını Fey-

Millet
Kütüphanesi -
Fatih /
İstanbul

Millet Kütüphanesi olarak bilinen Fezullah Efendi Medresesi'nin kitabesi

zullah Efendi Medresesi Kütüphanesi'ne vakfetmiştir.

Ali Emîrî Efendi, Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde vazifesi gereği dolaşmış ve her gittiği yerde kitap toplamıştır. 1908 yılında emekli olduktan sonra kırk küsur sandık kitapla birlikte İstanbul'a gelerek Beyazıt'ta iki katlı bir eve yerleşmiştir. Ali Emîrî Efendi içinde Osmanlı tarihleri, padişah divanları, şuarâ tezkireleri ve fermanlar bulunan, çoğu nâdir ve tek nüsha olan 16.000 cilt kitabını bağışlayarak 17 Nisan 1916 günü yapılan bir törenle ismini kendisinin verdiği Millet Kütüphanesi'ni hizmete açmıştır. Sonraları Fatih Millet Kütüphanesi adı altında genel kitaplık haline getirilen kütüphanenin nâzırlığını ölümüne kadar sürdürmüştür. Ali Emîrî Efendi'nin bağışladığı kitaplar arasında, 30 altına satın aldığı Türk dilinin ilk sözlüğü olan Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü lugâti't-Türk* adlı eserinin tek yazması da vardır. Onun kütüphaneye bağışladığı eserler *Amasya Târîhi* müellifi Hüseyin Hüsameddin Efendi (Yasar) tarafından kayda geçirilmiş ve vakıf kayıt sistemine uygun olarak hem dillerine hem konularına göre tasnif edilmiştir. Yazma ve matbu eserlerin bir arada bulunduğu koleksiyonun Ali Emîrî Efendi bölümünde Arap harfli Türkçe gazete ve mecmua koleksiyonları ile kırk altı adet padişah fermanı da vardır.

Millet Kütüphanesi 1962-1993 yılları arasında İl Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermiş, bu dönemde bünyesinde bulunan Cârullah Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Pertev Paşa ve Reşid Efendi vakıf kütüphaneleri Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Ali Emîrî Efendi'nin idaresinde iken nâzırlık adıyla anılan idarî görev onun vefatından sonra yerine tayin edilen Necatî İlter zamanında müdürlüğe dönüştürülmüştür. Mehmet Ali Aynî'nin de bir süre müdür olduğu kütüphanede daha sonra sırasıyla Halit Dener, Şemim Emsen, Nail Bayraktar, Celalettin Kişmir ve Mehmed Serhan Tayşi müdürlük yapmıştır. Ayrıca Tahir Harimî Balcıoğlu, Tahir Olgun, Müftüzâde Suûdülmevlevî (Ebüssuûd Efendi'nin soyundan),

Karabağlı Mustafa Akabali Efendi ve Kenan Rifâî'nin oğlu Kâzım Büyükkaksoy gibi birçok şahsiyet burada çalışmıştır. Kütüphanede bulunan Yemen'le ilgili yazma eserlerin katalogu Muhammed İsâ Sâlihiye tarafından *Mahtûâtü'l-Yemeniyye fî mektebeti 'Ali Emîrî Millet bi-İstânbûl* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1984).

17 Ağustos 1999 tarihinde Marmara bölgesinde meydana gelen depremde oldukça ağır hasar gören kütüphanenin koleksiyonu Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledilerek üç ay içinde hizmete açılmıştır. Kütüphaneye ayrıca Murad Molla Halk Kütüphanesi de bağlıdır. Fezullah Efendi ve Ali Emîrî Efendi bölümlerinin yer aldığı Millet Kütüphanesi'nde 3704'ü Arapça, 519'u Farsça, 2485'i Türkçe olmak üzere toplam 6708 yazma eser vardır. Kütüphanenin Feziye Medresesi'ndeki binasında depremde meydana gelen hasarın tamiri çalışmaları devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmâni, IV, 34; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 65-66, 96, 164, 173, 196, 227, 268; Mehmed Serhan Tayşi, "La Bibliothèque Millet", *International Congress of Bibliophiles (Fifteenth): Introduction to the Art of the Book in Turkey* (ed. J.-L. Bacque-Grammont v.dğr.), İstanbul 1986, s. 11-14; a.mlf., "Şeyhü'l-İslâm Seyyid Fezullâh Efendi ve Feziyye Medresesi", *TDA*, sy. 23 (1983), s. 9-100; a.mlf., "Millet Kütüphanesi'ndeki Eski Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu", a.e., sy. 46 (1987), s. 163-213; Ali Emîrî, "Diyârbekir 'Âmid' Şehrinde Vaktiyle Bir Milyon Kırk Bin Cilt Kitabı Hâvi Cesim Bir Kütüphane", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1/2, İstanbul 1338, s. 23-27; Müftüzâde Mehmed Esad, "Millet Kütüphanesi", *SR*, XXI/538-539 (1339), s. 144-145; Muhtar Tefvîkoğlu, *Ali Emîrî Efendi*, Ankara 1989, s. 54-69; a.mlf., "Millet Kütüphanesi Kurucusu Ali Emîrî Efendi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XX/3, Ankara 1971, s. 147-155; Faruk K. Timurtaş, "Millet Kütüphanesi'nin Kurucusu Ali Emîrî Efendi", a.e., XXVIII/3 (1979), s. 115-117; Günay Kut, "İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri", *TD*, sy. 33 (1981), s. 347-349; Müjgân Cunbur, "Ali Emîrî Efendi, Kütüphanesi ve Çıkardığı Mecmua", *Erdem*, VI/16, Ankara 1990, s. 239-251; Abdüsselâm Uluçam, "Fezullah Efendi Medresesi", *DİA*, XII, 528-529; Hava Koç, "Millet Kütüphanesi", *DBİStA*, V, 463.

MEHMET SERHAN TAYŞI
MUSTAFA BİROL ÜLKER

MİLLETBAŞI

(bk. KOCABAŞI).

MİLLETLERARASI İSLÂM HİLÂL KOMİTESİ

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı yardım kuruluşu.

1979 yılında Fas'ta gerçekleştirilen İslâm Konferansı Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda oluşturulmasına karar verilen Milletlerarası İslâm Hilâl Komitesi'nin (Islamic Committee of the International Crescent [ICIC]) kuruluş sözleşmesi, 22-26 Ağustos 1982 tarihinde Nijer Cumhuriyeti'nin başşehri Niamey'de yapılan XIII. İslâm Konferansı Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda kabul edilmiştir. Komitenin üyeliklerine Endonezya, Fas, Mali, Suudi Arabistan, Senegal, Gine, Türkiye, İran ve Libya seçilmiştir. Kurumun merkezi genel sekreterlik görevini yürüten Libya'nın Bingazi şehrinde yer almaktadır.

Milletlerarası İslâm Hilâl Komitesi'nin kuruluş sözleşmesinde insanlık şerefi, adalet, eşitlik, tarafsızlık, bağımsızlık ve barış ilkelerine göre hareket edileceği ifade edilmiş, komitenin kuruluş amacı ve hedefleri savaş, tabii âfet gibi durumlar sebebiyle mağdur olan insanlara yardım, geçici barınak sağlama, yiyecek, giyecek vb. konularda destek olma şeklinde belirlenmiştir. Komite aynı zamanda insanî yardım faaliyetinde bulunan kuruluşlarla iş birliği halinde olup dünyadaki müslüman azınlıkların durumuyla da ilgilenmektedir. Komitenin gelirleri, kendi kaynaklarının yanı sıra İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye ülkelerin katkıları ile oluşmaktadır. Bir icra kurulu tarafından yönetilen komite, kuruluş sözleşmesinde altı ayda bir toplantı yapılması öngörülmele birlikte 1983-2002 yılları arasında ancak on sekiz toplantı gerçekleştirebilmiştir.

Komite, İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye bazı devletler ve kuruluşların malî katkılarıyla Cibuti, Mali ve Sudan'da kuraklık, İran ve Türkiye'de deprem, Fas, Cezayir, Nijer, Yemen ve Bangladeş'te tabii âfet mağdurlarıyla Bosnalı ve Kosovalı mültecilere yardımda bulunmuştur. Ayrıca İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Dayanışma Fonu ve İslâm Kalkınma Bankası ile iş birliği içinde olan komite milletlerarası hukuk ve bu alandaki İslâmî kurullarla geleneklerin yaygınlaş-